

naar een historiserende antropologie van europa

Bespreking van 3 "papers on European and Mediterranean Societies"

Lodewijk Brunt

Als we ooit tot een integratie van de sociale wetenschappen willen komen, zo betoogde Fernand Braudel al geruime tijd geleden, dan dienen sociologen zich eens te gaan verdiepen in het soort vragen dat historici zich stellen. Het karakter van het doorsnee sociologisch onderzoek maakt dat sociologen zulke vragen maar al te gemakkelijk uit de weg gaan.

"Tous ces enquêteurs sur le vif, un peu pressés et que bousculent encore leurs employeurs, feront bien aussi de se méfier d'une observation rapide, à fleur de peau" (Braudel 1969, p.120).

Is de wetenschappelijke waarde van een "sociologie van het platte vlak", zoals Anton Wichers zou zeggen, niet twijfelachtig

"...si elle n'enregistre pas le sens, la rapidité ou la lenteur, la montée ou la chute du mouvement qui entraîne tout phénomène social, si elle ne se rattache pas au mouvement de l'histoire, à sa dialectique percutante qui court de passé au présent et jusqu'à l'avenir même?" (ibid.).

Dit geldt natuurlijk evenzo voor antropologen. Het grootste deel van het sociologische en antropologische denken kenmerkt zich door een veronachtzaming van sociaal-ekonomische veranderingen op lange termijn. Hobsbawm heeft zelfs opgemerkt, dat sociologische en antropologische constructies pas echt geslaagd zijn als de historische diepte eruit verdwenen is. Structureel-functionalistische patronen belichten noodzakelijkerwijze wat maatschappijen ondanks hun verschillen gemeenschappelijk hebben, terwijl het er bij de (sociale) historici juist om gaat na te gaan wat maatschappijen *niet* gemeenschappelijk hebben.

"It is not what light Lévi-Strauss' Amazonian tribes can throw on modern (indeed any) society, but how humanity got from the cavemen to modern industrialism or post-industrialism, and what changes in society were associated with this progress, or necessary for it to take place, or consequential upon it" (Hobsbawm 1974, pp.7, 8)

Dit soort harteakreten blijven bij veel, maar gelukkig niet alle sociologen en antropologen onopgemerkt. Hobsbawm (op cit., p.6) noemt sociologen als Smelser en Tilly en de antropoloog Eric Wolf als voorbeelden van wetenschapsmensen die ook voor historici zeer waardevol werk hebben afgeleverd. De laatste tijd is er ook onder Nederlandse sociologen en antropologen

een toenemende belangstelling waar te nemen voor historische studies en vraagstukken van sociaal-historische aard. Wellicht moet voor een aantal van hen worden gewezen op de inspirerende invloed van Norbert Elias (die door Hobsbawm, vreemd genoeg, niet wordt genoemd). In vrijwel alle Nederlandse bijdragen aan de onlangs verschenen bundel *Beyond the Community* (Boissevain en Friedl 1975), waarin artikelen zijn verzameld die werden voorgedragen op een congres van antropologen die zich met Europa bezighouden, wordt naar publikaties van Elias verwezen.

Sommigen voelen zich aangetrokken tot de bestudering van de plaats van keuterboeren (*peasants*) in processen van natievorming in Europa, een studieveld dat naast bijvoorbeeld de studie van profetische bewegingen een terrein vormt, waar de integratie van verschillende sociale wetenschappen veelbelovende vormen begint aan te nemen. De redactie van de *Papers on European and Mediterranean Societies* (de derde serie instituu­tpublikaties die afkomstig is van het Antropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam) lijkt zich, althans in haar eerste drie uitgaven, bewust op deze ontwikkeling te richten. Eén van de thema's op dit terrein is de studie van bandieten en banditisme. In Nederland neemt vooral Anton Blok op dit gebied een prominente plaats in. Na zijn onderzoek van de Siciliaanse *mafia* (Blok 1975a) is hij, sinds zijn benoeming als hoogleraar Culturele Antropologie te Nijmegen, begonnen aan een onderzoek naar de achtergronden van boerenbewegingen, opstanden en banditisme in Nederland. Het is een gelukkige greep van de redactie van genoemde *Papers*, dat zij de eerste resultaten van dit onderzoek, in de vorm van een opstel over de *Bokkerijders*, in haar serie heeft uitgegeven (Blok 1975b).

Hoewel Blok's opstel een verkennend karakter heeft biedt het - gedeeltelijk tussen de regels door - aanwijzingen voor de uitgangspunten van een historiserende antropologie. Antropologen met historische belangstelling kunnen volgens hem een bijdrage leveren aan de sociale geschiedenis, doordat zij méér dan andere wetenschapsmensen oog hebben voor de verbanden tussen demografische, economische, sociale en politieke factoren. Zij kunnen inzicht verschaffen in de manier waarop dergelijke factoren op nationaal en regionaal niveau samenhangen met lokale verschijnselen (op cit., pp.1, 2). Bovendien mag men van antropologen verwachten, dat zij verschijnselen als banditisme zullen benaderen vanuit het standpunt van de betrokken bandieten zelf in plaats van dat van de gezagsdragers (op cit., pp.24, 25). Blok zou ook hebben kunnen wijzen op de typisch antropologische benadering van verschijnselen door middel van de "participerende waarneming", een kwalitatieve en holistische benadering die een uiterst nuttige bijdrage kan vormen aan historische onderzoeksmethoden.

De Bokkerijders waren bandieten, die in de 18e eeuw de streken tussen Maastricht en Aken onveilig maakten. Het lijkt erop, dat de kern van deze bendes *niet* de keuterboeren en landarbeiders waren die men op grond van de gezaghebbende studie van

Hobsbawm over dit soort bandieten zou verwachten (Hobsbawm 1972, p.19, 20), maar mensen die werkzaam waren in de landelijke nijverheid en als ambachtslieden. Prominent waren de, overigens in zeer laag aanzien staande, (familie-)netwerken van *vilders* of *afdoenders* en in mindere mate schoenmakers, zadelmakers en smeden. Blok veronderstelt op basis van een typisch sociologische gedachtengang, dat de opkomst van de Bokkerijders het gevolg was van een dramatische beperking van de werkgelegenheid voor deze lieden na een periode, waarin oorlogen en runderziekten (en dus: véél werk voor vilders) hoogtij vierden. De vestiging van het moderne staatsgezag, waardoor de nationale overheid het gebruik van geweld voor zichzelf kon monopoliseren, maakte een einde aan de bendes. De bandieten stonden vaak onder aanvoering van landadelijke figuren: de extremen van de toenmalige plattelandssamenleving raakten elkaar. Deze landelijke aristocraten trachtten zich door allianties met het (gewelddadige) uitschot van de samenleving te weren tegen de steeds groeiende macht van de nationale staat. In de Europese geschiedenis komen dergelijke verbindestenissen veelvuldig voor in de tijd dat de plattelandseconomie door die van de steden wordt ondermijnd. We zullen overigens straks nog zien, dat de landelijke aristocratie in het zuiden van Europa een volstrekt verschillende relatie had tot de nationale overheden. Het betreft hier een fase in het proces van natievorming die in Noordwest-Europa op het eind van de 18e eeuw vrijwel is afgelopen en in Zuid-Europa veel langer duurt.

Ik heb reeds opgemerkt dat Blok tracht de Bokkerijders te beschrijven vanuit het standpunt van deze bandieten zelf. Hij keert zich tegen de opvatting van wetenschapsmensen, die zich vaak (onbewust) het standpunt van de gezagsdragers eigen maken en banditisme zien als "dysfunctioneel" voor "de maatschappij":

".... such an emotive approach (...) impedes analysis, and contributes little to our understanding of how and why certain people found themselves begging and stealing as a way of life" (op cit., pp.24,25).

Het komt mij voor dat een dergelijke optiek veel antropologen zal aanspreken. Misschien ook degenen (en die zijn er echt!), die het soort antropologie dat Blok voorstaat verder afwijzen als zijnde "pure geschiedenis" of "een slecht soort sociologie". Voor velen is antropologie immers nog steeds de a-historische studie van verwantschapstelsels e.d. in primitieve, niet-westerse samenlevingen (zie voor een uitvoerige discussie hierover: Bovenkerk en Brunt 1976, dat binnenkort zal verschijnen). Het is een optiek die ook centraal staat in enkele recente studies van vak-historici en in die kringen wel wordt omschreven als "history from below". Een dergelijke optiek kan antropologen en historici dichter tot elkaar brengen.

Tenslotte nog een korte uitweiding over een ander aspect. In de "media" valt vaak te beluisteren, dat sociaal-wetenschappelijke geschriften voor leken vrijwel onleesbaar zijn en dat men er zelden of nooit iets nieuws in kan ontdekken. Het opstel van

Blok toont opnieuw aan hoe misleidend deze voorstelling van zaken soms is. In 1974 verscheen een echt "journalistiek" werk over de Bokkerijders (Lindekens 1974). Over smaak valt natuurlijk wél te twisten: het zijn juist de superieure kwaliteiten van Blok's manier van schrijven die ervoor zorgen dat hij in nauwelijks 40 pagina's tekst aanzienlijk interessanter en relevanter materiaal weet aan te dragen en te ordenen dan de journalist in dik over de 250 pagina's!

Een goede leesbaarheid is trouwens ook kenmerkend voor Aya's *The Missed Revolution*, publikatie no.3 in de serie *Papers*. De schrijver is een jonge Amerikaanse historicus die (tijdelijk) werkzaam is op het Antropologisch-Sociologisch Centrum. Zijn probleemstelling komt nauw overeen met die van Blok. Op grond van het werk van Barrington Moore en Eric Wolf stelt Aya vast, dat de structurele voorwaarden voor het optreden van een boerenrevolutie in het 19e eeuwse Sicilië en Andalusië aanwezig waren. Toch bleef zo'n revolutie uit. De vraag naar de redenen hiervoor tracht de auteur in zijn studie te beantwoorden. Hij zoekt de verklaring vooral op het vlak van de bijzondere betrekkingen tussen lokaal en nationaal niveau.

In de 19e eeuw raakte het grootgrondbezit in de door hem bestudeerde gebieden langzaam maar zeker in handen van de bourgeoisie. Er was sprake van een *enclosure*-beweging: er kwam een einde aan het traditionele gemeenschappelijke grondgebruik door de keuterboeren, die voor hun levensonderhoud steeds meer werden aangewezen op loonarbeid. Zij verloren daarmee de speelruimte, die nodig was voor kollektief verzet op langere termijn. Door de symbiotische relatie met de nationale overheden was de klasse van grootgrondbezitters in staat om met behulp van de *mafia* (Sicilië) en het *caciquismo* (Andalusië) een vaste greep te behouden "... on the bread of patronage and the club of coercion" (Aya 1975, p.121). Ondanks deze verbanden, die in de door Blok bestudeerde streek dus ontbraken, werd ook in Sicilië en Andalusië het banditisme door de landelijke elite gesteund en beschermd. Er deed zich nooit de doorslaggevende coalitie voor tussen enerzijds de krachten die uit waren op verovering van de staatsmacht en anderzijds de keuterboeren die uit waren op ondermijning van de macht der grootgrondbezitters. De boerenopstanden die zich desondanks voortdurend manifesteerden en die door Aya nauwgezet zijn gevolgd, hadden als gevolg hiervan het karakter van een aanhoudende *gemankeerde revolutie*.

Naast een duidelijke overeenkomst tussen Noordwest-Europa en Zuid-Europa, namelijk dat bandieten vaak konden rekenen op steun van de landadel, bestonden er kennelijk ook duidelijke verschillen, met name wat de banden betreft die (delen van) deze adel met de nationale overheid onderhielden. Het vinden van een geschikte verklaring voor deze overeenkomsten en verschillen lijkt me een onweerstaanbare uitdaging voor vergelijkend ingestelde historici of historiserende antropologen. Aya's studie is niet alléén voor regionale specialisten van betekenis. Een belangrijk thema in zijn eerste hoofdstukken is de discussie over de vooral door Wolf onderstreepte kritieke

positie van de zogenaamde "middenboeren" (*middle peasants*) bij boerenrevoluties. Hij trekt hier op verhelderende en overtuigende manier een aantal misverstanden recht. Eén van die misverstanden is, dat de middenboeren het meest revolutionaire deel van de boerenbevolking zouden vormen (Wertheim (1975, pp. 107, 108) schijnt, althans impliciet, dit misverstand te delen). Aya wijst erop, dat onder bepaalde kondities de middenboeren en de nationale revolutionairen (tijdelijk) dezelfde vijand kunnen hebben. Aangezien de middenboeren niet over "schokbrekers" beschikken in de vorm van de bescherming door machtige patroons, bezetten zij onder de boerenbevolking "... the position of greatest exposure to the withering blasts of capitalist state formation" (op cit., p.11). Wat deze beide studies betreft lijkt me, dat de opzet van de serie *Papers* alleszins aan de doelstelling van de redactie voldoet: het scheppen van een interdisciplinair forum om te komen tot een "kreatieve toenadering" van uiteenlopende wetenschapsmensen die zich met de bestudering van Europa bezighouden. Over de eerste publikatie uit de serie (Blok en Boissevain 1974) ben ik veel minder te spreken. De twee opstellen die erin zijn gebundeld geven nogal algemene, weinig diepgaande indrukken over samenlevingen in het (Westelijke) Mediterrane gebied. Misschien was deze publikatie bedoeld als een soort kader waarbinnen de volgende uitgaven geplaatst zouden kunnen worden, maar als zodanig schiet zij tekort en wordt zij volstrekt in de schaduw gesteld door het werk van Aya en Blok. De redactie zou de Nederlandse antropologie verdere diensten kunnen bewijzen als zij erin zou kunnen slagen de hand te leggen op juist studies die zich bewegen op het dynamische grensvlak tussen antropologie en geschiedenis. Zij zou daarmee een "gat in de markt" vullen.

LITERATUUR

- Aya, R., *The Missed Revolution. The Fate of Rural Rebels in Sicily and Southern Spain, 1840-1950*. Amsterdam (Papers on European and Mediterranean Societies, No.3; Anthropological-Sociological Centre, University of Amsterdam) 1975.
- Blok, A., *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960*. New York, etc. (Harper Torchbooks) 1972 (a).
- Blok, A., *The Bokkerijders Bands, 1726-1776*. Amsterdam (Papers on European and Mediterranean Societies, No.2; Anthropological-Sociological Centre, University of Amsterdam) 1975 (b).
- Blok, A. en J.Boissevain, *Two Essays on Mediterranean Societies*. Amsterdam (Papers on European and Mediterranean Societies, No.1; Anthropological-Sociological Centre, University of Amsterdam) 1974.
- Boissevain, J. en J.Friedl, eds., *Beyond the Community: Social Process in Europe*. The Hague (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) 1975.
- Bovenkerk, F. en L.Brunst, *Binnenstebuiten en Ondersteboven. De antropologie van de industriële samenleving*. Assen (Van Gorcum) 1976.
- Braudel, F., "Histoire et sociologie", in: *Ecrits sur l'histoire*, par F.Braudel. Paris (Flammarion) 1969, pp.97-122.

- Hobsbawm, E.J., *Bandits*. Harmondsworth (Penguin) 1972.
- Hobsbawm, E.J., "From Social History to the History of Society", in:
Essays in Social History, eds., M.W.Flinn en T.C.Smout. Oxford
(Clarendon) 1974, pp.1-22.
- Lindekens, B., *Ze reden bij nacht. De mysterieuze gruwelhistorie van de
Bokkerijders*. Amsterdam (Wetenschappelijke Uitgeverij) 1974.
- Wertheim, W.F., *Elite en Massa*. Amsterdam (Van Gennep) 1975.